

Dr. Tóth Tibor – Bauer Lilla

Az erkölcs szerepe a nevelésben

– erkölcsstan és hittan helye és szerepe a közoktatásban,
a változó jogszabályok tükrében

Jelen tanulmány azt kívánja bemutatni, hogy 1998-tól napjainkig milyen kormányzati elképzelések voltak az iskolai erkölcsi nevelést illetően. Feltárja, hogy ezek az oktatási tervek milyen jogszabályi megfogalmazást kaptak, s azután hogyan kísérték végig gyermekeink iskolai útját az első osztálytól a tankötelezettség végéig, vagy egyenesen az érettségi vizsgákig. A törvényalkotói szándék tárgyilagos leírására törekszik, s kerüli mind az oktatáspolitikai szándékok, mind pedig a megvalósítás minősítését. Ugyanakkor azonban igyekszik társadalompolitikai kontextusba helyezni a témát azzal, hogy rámutat a magyar társadalom erkölcsi állapota és az állami köznevelés egymással érintkező, egymást befolyásoló kapcsolatára. A tanulmány aktualitását az adja, hogy a 2012. szeptember elsejétől fokozatosan bevezetendő új köznevelési törvény és a nevelési tartalmakat megalapozó új Nemzeti Alaptanterv az erkölcsi nevelést állítja fókuszba, valamint, 2013. szeptember 1-jétől megjelenik az iskolákban az erkölcsstan tantárgy.

Bevezető gondolatok

Minden pedagógiai folyamatban alapvető cél az értékközvetítés. Valójában elképzelhetetlen bármiféle nevelő-oktató munka anélkül, hogy a nevelő-oktató személy magatartásával akarva-akaratlanul minta legyen abban, hogyan viszonyulhatunk egymáshoz és világunkhoz. Elképzelhetetlen az is, hogy a tanított tárgy – legyen szó bármely tantárgyról – emberhez és társadalomhoz, természethez és környezethez való kapcsolódásait ne említse a nevelő.

Ebben az értelemben az erkölcsös életvitelre, magatartásra és szemléletre történő nevelés voltaképpen a nevelés lényege, a nevelés maga. A pedagógia történetében sosem volt kérdéses annak fontossága, hogy a pedagógus mindenkor legyen pozitív minta a tanítvány számára, mint ahogyan az sem, hogy minden tanítás egyúttal erkölcsi nevelés is.¹

A nevelési céloknak és a célokhoz tartozó módszereknek a meghatározása, hangsúlyosan a tankötelezettség végéig, a közoktatási kimenet legmagasabb szintű záróaktusáig (érettségi vizsga) elválaszthatatlan része és kötelező eleme az oktatási folyamat bárminemű szabályozásának.

Az erkölcs szerepe a nevelésben a fentiek alapján tehát nem kérdéses. De éppen, mivel az erkölcsre nevelés maga a nevelés, ezért okoz nehézséget az erkölcsi nevelés mint olyan meghatározása. Hiszen, ha a pedagógus a közoktatás egészében viszonyulási, magatartási minta, ha minden tárgy esetében megkerülhetetlen, hogy említődjön a tananyag emberhez és világunkhoz való viszonya, akkor miért van szükség az „erkölcsi” jelzőre a nevelés névszó előtt, s pláne, miért van szükség erkölcsstan tantárgyra?

Emberismeret, etika, hittan

Erkölcsstan óra az elmúlt években kötelező tantárgyként nem volt jelen az iskolákban. 1999-től indult meg az az előkészítő munka, amelyet követően felmenő rendszerben az Emberismeret és társadalomismeret, etika c. tantárgy megjelent az általános iskolák 7. osztályában, az Emberismeret és etika c. tantárgy pedig a középiskolák 11. évfolyamán. Mindkét évfolyamon heti egy órában, azaz évi 37 órában tanították a tárgyakat.

A tantárgy ismeretanyaga, elméleti-történeti magja alapvetően arra az ismeretanyagra épült, amit az etika, mint klasszikus filozófiai diszciplína tartalmaz. Ez az ismeretanyag egészült ki pszichológiai, szociológiai, vallástudományi, kulturális antropológiai elemekkel. A 7. osztályosok számára készült kerettantervek és tankönyvek, szöveggyűjtemények a beszélgetés, vita, szituációs játékok arányát az elméleti ismeretekhez képest kb. kétharmad arányban adták meg. A gyakorlatok az erkölcsi érzék, kommunikációs készség, empátias készség, önismeret, szociabilitás fejlesztését tűzték ki célul. Ez az arány a készségek-ismeretek vonatkozásában a 11. évfolyam tantervi ajánlásaiban is kiegyenlített maradt, kb. 50-50 %-os.

Az etika tantárgy² olyan általános készségeket kívánt kialakítani és fejleszteni, valamint olyan, az emberről szóló általános ismereteket kívánt átadni, közvetíteni, amelyek vallási meggyőződéstől függetlenül szükségesek és kívánatosak mindannyiunk számára. A közoktatási törvény (röviden: Kt.) 4.§-a az alábbiakat mondta ki, idézem: „(3) Az iskolában gondoskodni kell az alapvető erkölcsi ismeretek elsajátításáról. Az állami és a helyi önkormányzati iskolák tananyagában biztosítani kell a vallások erkölcsi és művelődéstörténeti tartalmának tárgyyszerű és elfogulatlan ismertetését. (4) Az állami és a helyi önkormányzati nevelési-oktatási intézményben lehetővé kell tenni, hogy a gyermek, illetőleg a tanuló az egyházi jogi személy által szervezett fakultatív hit- és vallásoktatásban vegyen részt. Az egyházi jogi személy a hit- és vallásoktatást óvodában a szülők, iskolákban és kollégiumban a tanulók és a szülők igénye szerint szervezheti. A hit- és vallásoktatás az óvodában az óvodai foglalkozásoktól elkülönítve, az óvodai életrendet figyelembe véve – a nyitvatartási időn belül, de nevelési időnek nem minősülő időkeretben –, az iskolában pedig oly módon szervezhető, hogy alkalmazkodjon a kötelező tanórai foglalkozások rendjéhez. A hit- és vallásoktatás tartalmának meghatározása, a hitoktató alkalmazása és ellenőrzése, a hit- és vallásoktatással összefüggő igazgatási cselekmények végzése, így különösen a hit- és vallásoktatásra való jelentkezés megszervezése, előmeneteli értesítések, bizonyítványok kiadása, a foglalkozások ellenőrzése az egyházi jogi személy feladata. Az iskola, a kollégium, illetve az óvoda – a nevelési-oktatási intézményben rendelkezésre álló eszközökből – köteles biztosítani a hit- és val-

lásoktatáshoz szükséges tárgyi feltételeket, így különösen a helyiségek rendeltetésszerű használatát, valamint a jelentkezéshez és működéshez szükséges feltételeket. Az egyházi jogi személy által foglalkoztatott hitoktató alkalmazásakor az e törvény 17. §-ában foglaltakat nem kell alkalmazni. Az óvoda, az iskola és a kollégium az egyházi jogi személy által szervezett fakultatív hit- és vallásoktatással kapcsolatos feladatok ellátása során együttműködik az érdekelt egyházi jogi személlyel.”

Ez tehát azt jelentette, hogy a kötelező tanórák között kapott helyet az etika tantárgy, és igény szerint, fakultatív módon, a kötelező tanórákon kívül, azokhoz igazodva szervezte meg a közoktatási intézmény a hittanórákat.

Az olvasó ezek után joggal teszi fel a kérdést: ha a korábbi közoktatási törvény is számos ponton törekedett az emberről, mint erkölcsi lényről szóló ismeretek, tapasztalatok átadására, az erkölcsileg helyes magatartás, az erkölcsi fogékonyság, érzékenység dimenziójának megjelenítésére az intézményes nevelésben, akkor miért vált szükségessé az erkölcsi nevelés további hangsúlyozása, az erkölcstan tantárgy bevezetése az első és az ötödik osztályban is?

A társadalom és az iskola erkölcsi problémáinak összefüggése

A Magyar Pax Romana³ 2011-ben Balatonszázszón, az Európai Protestáns Magyar Szabadegyletemmel közösen tartott konferenciáján számos, a nemzetről elkötelezetten gondolkodó értelmiségi hangot adott aggodalmainak. A közelmúltban elhunyt Kopp Mária magatartáskutató napjaink magyar társadalmának erkölcsi betegségéről adott láttelepet. Ő maga is bemutatta legújabb kutatási eredményeit, de több konferencia-előadó idézte is őt, vagy kapcsolódott e kutatás megdöbbentő konzekvenciáihoz. Az alábbi három idézet gondolatai a jelenkori magyar társadalmat átható bizalmatlanságról és az állam, állampolgár viszonyának traumáiról szólnak. Úgy vélem, kellőképpen érzékeltetik azt a gondolati hátteret, amely minden, a nemzet jövőjéért felelősséget érző oktatási kormányzatot cselekvésre készítet.

„Országunk sok tekintetben a gazdasági átmenet más szakaszában halad, mint a térségbeli államok többsége.

Félő, az utolsó évtizedek gondjai, gazdaságunk jelenlegi stagnálás közeli állapota csak lázas megjelenése mélyebb bajoknak. A napi kormányzati hibák mellett alighanem a növekedés végső, közgazdasági kategóriákkal közvetlenül nehezen megragadható, mélyebb mozgatói fáradtak el nálunk. Társadalmunk régről hozott, illetőleg az elmúlt húsz évben tovább romlott értékvilága akadályozza elvárt haladásunk.

Ha sikeres külországokkal vetjük egybe hazánkat, az egyik első szembetűnő eltérés a közhatalom és az állampolgárok viszonyában látható. A magyarok nem bíznak önérejükben, és nagyon sokat várnak az államtól, közben a közhatalom intézményeit nem becsülik semmire.

Az államhoz való állampolgári viszony magyar módja szokatlan a nyugati kultúrában. A világ országaiban hallatlanul sokféleképpen viszonyulnak az emberek államukhoz. Az Egyesült Államok magabiztos polgárai általában nem sokat várnak a központi hatalom beavatkozásától, ám szilárd meggyőződésük, hogy hazájukban működik a földkerekség legtökéletesebb alkotmányos berendezkedése. A skandináv országok lakói számtalan szolgáltatást várnak el országtól,

többé-kevésbé készséggel fizetik a magas közterheket, és büszkéek jóléti államukra. Az olaszok viszont alig becsülik valamire hazájuk közhatalmát, ahogy csak lehet, kerülnek az adófizetést, ám nem is remélnék túl sokat államuktól.” (Tölgyessy, 2012, 53.)

„Elsőként gyűjtsük össze a magyar lelkiállapot legfőbb jellemzőit! Az első a bizalmatlanság. A társadalmi tőke-mutatók hihetetlenül rosszak nálunk. A legutolsó, 2006-os országos felmérésünk szerint az emberek 70-80%-a mondta azt, hogy legbiztosabb nem bízni senkiben. 80% mondta azt, hogy senki sem törődik a másikkal. Ez nagyon súlyos körjelző, hisz nyilván egy ilyen környezetben az ember nem mer bízni másokban. Azért nevezzük társadalmi tőkének, mert ha egy vállalkozó megígér valamit, és abban bízhatunk, az komoly tőkét jelent. Sajnos, nálunk azonban éppen ellenkező a helyzet: ha egy vállalkozó ígér valamit, majdnem biztos, hogy nem fogja betartani. Ez tragikus helyzet.” (Kopp, 2012, 71.)

„A bizalom esetében két összetevőt kell megkülönböztetnünk. Az egyik az egymásba vetett bizalom és másik az intézményekbe vetett bizalom.

A *trust* értelemben vett bizalom alapja a másik iránt táplált várakozás, hogy segíteni fog. A *confidence* az intézményekbe vetett bizalom, mely ha van, azt a várakozást táplálja, hogy az adott intézmény (állam, bíróság, rendőrség, önkormányzat, egyház) azért van, hogy szolgáljon és segítsen. A magyar helyzet tragikuma, hogy a magyarokból *mindkét* bizalom hiányzik. A kettős hiány alapja tulajdonképpen egy óriási hiány: a *self-esteem*, az önbizalom hiánya. Aki nem bízik önmagában, az nem bízik a másikban, s nem bízik a rendszerben sem, melyben él. Fél, és gyanakszik.” (Csepeli, 2012, 92.)

Nos, ebben a „romlott értékvilágban”, e kettős bizalmatlanságtól szenvedve kell az iskolának jól működnie, s a nevelésnek eredményesnek lennie. A korábbiakban feltett kérdéseinkre, hogy tehát miért kapott további megerősítést a közoktatási alapidokumentumokban az erkölcsi nevelés, s miért jelenik meg a kötelező erkölcsstanóra az első és ötödik osztályban is, a következő felelet kínálkozik: a magyar társadalom morális állapota rossz. Úgy tűnik, hogy a korábbi Nemzeti Alaptanterv és közoktatási törvény erőfeszítései nem voltak elégségesek: nemcsak azt mondhatjuk, hogy nem sikerült javítaniuk sem az iskola, sem az ország erkölcsi állapotán, hanem egyenesen azt olvashatjuk ki az idézett szerzők 2011-ben írt soraiból, hogy a magyar társadalom, a magyar lakosság értékvilága tovább romlott.

Nyilvánvaló, hogy az iskolán a társadalom értékvesztett állapota nem kérhető számon. De az is nyilvánvaló, hogy mindannyiunk értékrendjének, személyiségének kialakulásához nagy mértékben hozzájárulnak az intézményesített nevelés évei, azaz iskolai éveink. Az iskolából kerülnek ki a közeli jövő munkaképes és szavazóképes polgárai, majd ők válnak szülővé és teremtik meg vagy rombolják szét a családot, azt az originális közösséget, amely minden későbbi sikeres szocializáció záloga és a sikeres társadalom alapsejtje.

Mindezek alapján válik érthetővé a jelenlegi kormányzat oktatáspolitikai, szociálpolitikai szándéka az alábbi három, egymással szorosan összefüggő területen:

- az erkölcsös magatartásra és látásmódra nevelés középpontba állítása,
- a családok támogatásának és megbecsülésének növelése,
- a hazához, a nemzethez való érzelmi elkötelezettség erősítése.

A közoktatás nemzeti alapidokumentumai

Az új köznevelési törvényben (amely 2012 szeptemberétől fokozatosan felváltja a korábbi közoktatási törvényt) és az új Nemzeti Alaptantervben (röviden: Nat-ban), azaz a közoktatást meghatározó két legfontosabb nemzeti alapidokumentumban ezért a fentiek miatt áll az erkölcsi nevelés a középpontban. További két pillér a kis közösség, a család, valamint a tágabb közösség: a haza iránti felelősség és szeretet megerősítése, elmélyítése.

A Nat azonban csak idén júniusban került kihirdetésre, és a köznevelési törvény előírásai is csak fokozatosan lépnek hatályba. Az iskolák fenntartására és működtetésére vonatkozó szabályozás már 2012 szeptemberétől változik, de az erkölcsi nevelésre vonatkozó változások csak 2013 szeptemberétől lépnek hatályba, felmenő rendszerben. Ezért sok konkrét kérdésre jelenleg még nincs válasz. Ilyen például az is, hogy a jövő erkölcsstan tanárai milyen alap- és továbbképzéseken vehetnek majd részt, valamint az is, hogy pontosan mely tankönyvekből, tananyagsegédletekből fognak tanítani, milyen módszertani ajánlásokból tudnak majd válogatni. Ezeknek a kérdéseknek a kimunkálása jelenleg folyik. Továbbá, most zajlik az új Nat-ra épülő kerettantervek kidolgozása is. A Nat ugyanis csak nagy vonalakban írja le a tanítandó tartalmakat. Ahogyan a neve is mondja, a Nat „alaptanterv”, ezért csak a kötelező iskoláztatás (közoktatás) alatt elsajátítandó alapokat írja le, más, elegánsabb kifejezéssel élve, azt a nemzeti minimumot határozza meg, amit mindenkinek egységesen el kell sajátítania, illetve, amihez az államnak biztosítania kell az egyenlő, mindenki számára egységes hozzáférést. Az egyes tantárgyak tanítási tartalmának részletes kifejtése a kerettantervekben történik: ezek azután már a mindennapi tanórákhoz adnak konkrét kereteket. Az pedig az iskola nevelőtestületének szabadsága és felelőssége – ám kötelessége is egyúttal –, hogy mindezek alapján, iskolájuk küldetését, sajátosságait, a szülők elvárásait is figyelembe véve, a kötelező kereteket mivel bővítik. Azaz, milyen pedagógiai programot és helyi tantervet dolgoznak ki, s hogyan, milyen pedagógiai utakon járva, milyen módszerekkel teljesítik a Nat-ban rögzített nemzeti nevelési célokat, valamint, az ezen célokkal összhangban álló, saját programjukban és helyi tantervükben megfogalmazott céljaikat.

A jogszabályi változások lényegi elemeinek bemutatása

Az alábbiakban szeretném röviden bemutatni, hogy az erkölcsi nevelés terén milyen változások követik az eddigi gyakorlatot. A még érvényben levő közoktatási törvényt részletesen nem hasonlítom össze a 2012. szeptember 1-jétől fokozatosan hatályba lépő köznevelési törvénnyel: bárki, aki a jelen tanulmány bevezetőjében exponált kérdéskört szeretné bejárni, a két törvény szövegének összehasonlításával ezt megteheti.

Az új köznevelési törvény pár részletét emelem ki, melyeket idézek és főbb üzenetüket értelmezem, illetve arra hívom fel a figyelmet, hogy 2013 szeptemberétől az erkölcsi nevelés terén a közoktatásban milyen folyamatok megindulása várható ezek következményeképp.

A (rég) közoktatási törvény a közoktatási intézmény alapvető felelősségei közt nevezte meg a felelősséget a gyermekek erkölcsi fejlődéséért. Az új köznevelési törvény viszont jóval holisztikusabb és normatívaként értelmezendő célt jelöl meg: azt, hogy a köznevelési rendszerből erkölcsös emberek lépjenek ki. Számos erkölcsi fogalmat is felsorol: igazságosság, szabadság, méltányosság, szolidaritás – ezek alkotják a köznevelési rendszer kereteit.

Vonatkozó részletek az új köznevelési törvényből:

„1. A törvény célja és alapelvei

1. § (1) A törvény célja olyan köznevelési rendszer megalkotása, amely elősegíti a gyermekek, fiatalok harmonikus lelki, testi és értelmi fejlődését, készségeik, képességeik, ismereteik, jártasságaik, érzelmi és akarati tulajdonságaik, műveltségük életkori sajátosságaiknak megfelelő, tudatos fejlesztése révén, és ezáltal **erkölcsös**, önálló **életvitel**re és céljaik elérésére, a magánérdeket a köz érdekeivel összeegyeztetni képes embereket, felelős állampolgárokat nevel. Kiemelt célja a nevelés-oktatás eszközeivel a társadalmi leszakadás megakadályozása és a tehetséggondozás.

(2) A köznevelés közszolgálat, amely a felnővekvő nemzedék érdekében a magyar társadalom hosszú távú fejlődésének feltételeit teremti meg, és amelynek általános kereteit és garanciáit az állam biztosítja. A köznevelés egészét a tudás, **az igazságosság, a rend, a szabadság, a méltányosság, a szolidaritás erkölcsi és szellemi értékei**, az egyenlő bánásmód, valamint a fenntartható fejlődésre és

az egészséges életmódra nevelés határozzák meg. A köznevelés egyetemlegesen szolgálja a **közjót** és a mások jogait tiszteletben tartó egyéni célokat.

(3) A nevelési-oktatási intézmények pedagógiai kultúráját az egyéni bánásmódra való törekvés, a gyermek, a tanuló elfogadása, **a bizalom, a szeretet, az empátia**, az életkornak megfelelő követelmények támasztása, a feladatok elvégzésének ellenőrzése és a gyermek, tanuló fejlődését biztosító sokoldalú, a követelményekhez igazodó értékelés jellemzi.

3. § (1) A köznevelés középpontjában a gyermek, a tanuló, a pedagógus és a szülő áll, akiknek kötelességei és jogai egységet alkotnak.

(2) A köznevelésben a nevelés és oktatás feladatát a gyermek szülei, törvényes képviselői megosztják a köznevelési intézményekkel és a pedagógusokkal. E közös tevékenység alapja a **bizalom**, az intézmény és a pedagógusok **szakmai hitele**.

(3) Az állami és települési önkormányzati nevelési-oktatási intézményben az ismereteket, a vallási, világnézeti információkat tárgyilagosan, sokoldalúan kell közvetíteni, a teljes nevelés-oktatási folyamatban tiszteletben tartva a gyermek, a tanuló, a szülő, a pedagógus vallási, világnézeti meggyőződését, és **lehetővé kell tenni, hogy a gyermek, tanuló egyházi jogi személy által szervezett hit- és erkölcstan oktatásban vehessen részt.**”

A félkövéren kiemelt szavak, mondatrészletek alapján látható, hogy az új köznevelési törvény egészét áthatja az erkölcsi látásmód: a köznevelési rendszer működésének célja és rendje erkölcsi, etikai horizonton fogalmazódik meg.

A szociális ellátási terület érintettsége

Az *Átmeneti és vegyes rendelkezések* törvényi rész tér ki arra, hogy a szociális területen gyermekekkel foglalkozó intézmények mennyiben érintettek. Legelsősorban és legáltalánosabban, mivel őket is köznevelési intézményekhez hasonlóan kell működtetni, az új köznevelési törvény fentebb bemutatott alapvetése és nevelési céljai rájuk is vonatkoznak. Vagyis, a gyermekgyógyüdülők, az egészségügyi és rehabilitációs intézmények, gyermekotthonok, büntetés-végrehajtási intézmények pedagógiai programjaiban is meg kell jeleníteni az új köznevelési törvény és az új Nat szemléletét, céljait, tantárgyait, így az erkölcstant is.

Idézet az „54. Átmeneti és vegyes rendelkezések”-ből: „96. § (1) E törvénynek a köznevelési intézmények működésére, a pedagógusok alkalmazására és foglalkoztatására, kötelezettségeire és jogaira, juttatásaira és kedvezményeire vonatkozó rendelkezéseit a gyermekgyógyüdülőkhöz, az egészségügyi és rehabilitációs intézményekben, gyermekotthonokban, a büntetés-végrehajtási intézményekben folytatott nevelő-oktató munka esetén is alkalmazni kell. Ezekben az intézményekben a nevelés-oktatás a körülményekhez igazodó pedagógiai program szerint folyhat, és a tanév rendjére vonatkozó előírásoktól el lehet térni.”

Változás az erkölcsstan és a hittan óratervi megjelenésében

Az erkölcsstan és a hittan foglalkozások tekintetében a legmeghatározóbb változás a korábbi közoktatási törvény és az új köznevelési törvény között az, hogy mindkettő kötelezően választathatóvá vált. **Vagyis, a gyermekeknek a kötelező tárgyak között kell tanulniuk vagy erkölcs- tant, vagy hittant.**

Idézem a vonatkozó paragrafusokat az új köznevelési törvényből: „97. § (7) A 35. § (1) bekezdés szerinti **erkölcsstan órát vagy az ehelyett választható az egyházi jogi személy által szervezett hit- és erkölcsstan órát** az iskolai nevelés-oktatás első, ötödik évfolyamán 2013. szeptember 1-jétől kezdődően felmenő rendszerben **kell** megszervezni. A többi évfolyamon a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény szerinti fakultatív hit- és erkölcsstanra vonatkozó rendelkezéseket kell kifutó rendszerben alkalmazni.”

Ki taníthat erkölcsstant?

A választ idézem az új köznevelési törvényből: „98. § (6) Az általános iskola ötödik-nyolcadik évfolyamán az erkölcsstan tantárgy tanítására az alkalmazható, aki a tantárgynak megfelelő szakos tanári végzettséggel és szakképzettséggel rendelkezik, vagy az iskolai nevelés-oktatás ötödik-nyolcadik évfolyamán pedagógus-munkakör betöltésére jogosító végzettséggel és szakképzettséggel rendelkezik, továbbá legalább hatvan óras pedagógus

továbbképzés vagy szakirányú továbbképzés keretében elsajátította az erkölcsstan oktatásához szükséges elméleti és módszertani ismereteket.”

Ki taníthat hittant?

Ebben nincs változás a kimenő közoktatási törvényhez képest: mind a tartalom, mind a tanító személye tekintetében az érintett egyházzal a felelősség.

A lényeg a változásban tehát az, hogy eddig a kötelező időszámban, a kötelező órák között tanítandó tantárgyi tartalmakat (Emberismeret, etika tantárgy) kizárólag a közoktatást alkotmányos kötelezettséggel és felelősséggel működtető állam határozta meg, az országgyűlés törvényei, illetve a kormány vagy az oktatásért felelős miniszter rendelkezései útján. Mostantól azonban a kötelező időszámban kötelezően választott hittanóra tartalmáért, valamint a hittant tanító személy felkészültségéért felelős egyház ugyanúgy meghatározóvá, „törvényalkotóvá és végrehajtóvá” válik az állami közoktatási rendszerben, mint maga az állam. Korábban ilyen hatáskörrel csak a kötelező tanítási időszámon kívüli időben (délután 14 órától), a fakultatívan választható hittanórák tekintetében rendelkezett.

A fentiekben a kimenő közoktatási törvény és az új köznevelési törvény szövegéből idéztem. Némely szöveghelyeket szeretnék idézni a Nemzeti Alaptantervből is, amelyhez most készülnek a konkrétumokat tartalmazó kerettantervek. Így láthatóvá válik, hogy milyen szoros ideológiai összetartozás, fogalmi és nyelvi koherencia van a két közoktatási alapszöveg között, az új köznevelési törvény és az új Nat között.

„I. RÉSZ

AZ ISKOLAI NEVELŐ - OKTATÓ MUNKA TARTALMI SZABÁLYOZÁSA ÉS SZABÁLYOZÁSI SZINTJEI

I.1. A KÖZNEVELÉS FELADATAI ÉS ÉRTÉKEI

A hazánk Alaptörvényében megfogalmazott feladatokat szem előtt tartva és a Nemzeti köznevelésről szóló törvényben foglalt célok elérése érdekében, a törvény elveinek és szabályozásának megfelelően a Nemzeti alaptanterv (a továbbiakban: Nat) a köznevelés feladatát alapvetően a nemzeti műveltség, a hazai nemzetiségek kultúrájának átadásában, megőrzésében, az egyete-

mes kultúra közvetítésében, **az erkölcsi érzék és a szellemi-érzelmi fogékonyság elmélyítésében jelöli meg.** Feladata továbbá a tanuláshoz és a munkához szükséges képességek, készségek, ismeretek, attitűdök együttes fejlesztése, az egyéni és csoportos teljesítmény ösztönzése, a **közjóra** való törekvés megalapozása, a nemzeti, **közösségi összetartozás** és a **hazafiság** megerősítése. Célja továbbá, hogy a családdal együttműködve cselekvő elkötelezettségre neveljen az igazság és az igazságosság, a jó és a szép iránt, fejlessze a harmonikus személyiség kibontakoztatásához szükséges szellemi, érzelmi, erkölcsi, társas és testi képességeket. Ezáltal járul hozzá ahhoz, hogy a felnövekvő nemzedék

- a haza felelős polgárává váljék;
- kifejlődjék benne a hazafiság érzelmvilága;
- reális önismeretre és szilárd erkölcsi ítélőképességre tegyen szert;
- megtalálja helyét a családban, a szűkebb és tágabb közösségekben, valamint a munka világában;
- törekedjék tartalmas és tartós kapcsolatok kialakítására;
- legyen képes felelős döntések meghozatalára a maga és a gondjaira bízottak sorsát illetően;
- váljék képessé az önálló tájékozódásra, véleményformálásra és cselekvésre;
- ismerje meg és értse meg a természeti, társadalmi, kulturális jelenségeket, folyamatokat;
- tartsa értéknek és feladatnak a kultúra és az élővilág változatosságának megőrzését.”

A fenti idézet minden gondolata egyfajta holisztikus erkölcsi mezőként tételezi a köznevelési rendszert, hiszen minden célban erkölcsi értékeket, fogalmakat nevez meg.

A NAT 12 nevelési célt sorol fel és definiál, s első ezek között az erkölcsi nevelés.

„Az erkölcsi nevelés

A köznevelés alapvető célja a tanulók erkölcsi érzékének fejlesztése, a cselekedeteikért és azok következményeiért viselt felelősségtudatuk elmélyítése, igazságérzetük kibontakoztatása, közösségi beilleszkedésük elősegítése, az önálló gondolkodásra és a majdani önálló, felelős életvitelre történő felkészülésük segítése. Az erkölcsi nevelés legyen életszerű: készítsen fel az elkerülhetetlen értékkonfliktusokra, segítsen választ találni a tanulók erkölcsi és életvezetési

problémáira. Az erkölcsi nevelés lehetőséget nyújt az emberi lét és az embert körülvevő világ lényegi kérdéseinek különböző megközelítési módokat felölelő megértésére, megvitatására. Az iskolai közösség élete, tanárainak példamutatása támogatja a tanulók életében olyan nélkülözhetetlen készségek megalapozását és fejlesztését, mint a kötelességtudat, a munka megbecsülése, a mértéktartás, az együttérzés, a segítőkészség, a tisztelet és a tisztesség, a korrupció elleni fellépés, a türelem, a megértés, az elfogadás. A tanulást elősegítő beállítódások kialakítása – az önfegyelmétől a képzelőtehetségen át intellektuális érdeklődésük felkeltéséig – hatással lesz egész felnőtt életükre, és elősegíti helytállásukat a munka világában is.”

A Nat-ban megfogalmazottak alapján a most készülő kerettantervek határozzák majd meg a tanulás-tanítás folyamatában elsajátítandó fejlesztési követelményeket, valamint az elvárt tudás mélységét, szervezethez, és alapul szolgálnak a kimeneti követelmények meghatározásához is. Ugyanilyen folyamatban levő kérdés az is, hogy a nevelőtestületek milyen tankönyvet, tankönyveket és egyéb tanári segédleteket használnak majd az erkölcsstanórákon.

„A Nat normáit, illetve a szakképzés esetében a szakmaterületek követelményeit közvetítő, de annál részletesebb kerettantervek és oktatási programok – a Nat-tal együtt – irányt mutatnak a tankönyvíróknak és szerkesztőknek, a tanítási segédletek, eszközök készítőinek, továbbá az állami vizsgakövetelmények, valamint az országos mérési-értékelési eszközök kidolgozóinak, de legfőképpen az iskolák nevelőtestületeinek.

A kerettantervek az alábbi elvárásoknak felelnek meg:

- a bennük kifejeződő értékrendszer tükrözi a Nat-ban meghatározott közös értékeket;
- azonosíthatók bennük a Nat-ban megjelölt fejlesztési területek, nevelési célok, kulcskompetenciák (lásd: II. 1. fejezet) és műveltségi tartalmak, továbbá a bennük foglaltak alkalmasak ezek fejlesztésére, követésére és értékelésére.”

Az új Nat I.2.1. pontjában, *A köznevelési rendszer egyes feladataira és intézményeire vonatkozó külön szabályok* című fejezetében tárgyalja az erkölcsstan kérdését is, teljes összhangban azzal, amit az új köznevelési törvény vonat-

kozó szövegrészei esetében már olvashattunk. Az egységesebb tartalmi kép kedvéért érdemes a Nat ideillő szöveghelyeit is megnéznünk. Továbbá, a Nat határozza meg számunkra pontosan azt a tartalmi alapvetést, amit az erkölcsannak megjelenítenie szükséges, valamint kitér a jelenleg oktatott Emberismeret, etika tantárggyal való kapcsolatára is – sok szempontból a tartalmi azonosságokra is.

„Az erkölcsan oktatása

A nemzeti köznevelésről szóló törvény rendelkezései szerint az általános iskola 1-8. évfolyamán az erkölcsan tantárgy oktatása kötelező tanórai keretben történik. Az erkölcsan tantárgy anyagához 1-4. osztályban a Nat Magyar nyelv és irodalom, Ember és társadalom, Életvitel és gyakorlat, valamint Művészetek műveltségterületének azok a fejlesztési követelményei és közműveltségi tartalmi irányadók, amelyek az életkori sajátosságoknak megfelelő beszélgetési témákat, magatartásmin-tákat, életvezetési szokásokat közvetítik. Az 5-8. évfolyamon az erkölcsan tantárgyra az Ember és társadalom műveltségterület Erkölcsan, etika közműveltségi tartalmi érvényesek.”

A hit- és erkölcsan oktatására vonatkozó szabályok című részben az adott egyház

szerepének azon változását követhetjük nyomon, amely azt mondja ki, hogy az egyház a kötelezően választható hittan tantárgy révén az állami köznevelési rendszerben az állammal azonos hatáskört kap.

„Míg a hit- és erkölcsan oktatás erkölcsan oktatási területének tartalmát és követelményeit a Nemzeti alaptanterv szabályozza, addig a hit- és erkölcsan oktatáson belül a tanuló által választható hitoktatás kereteiről A nemzeti köznevelésről szóló törvény másként rendelkezik: az iskolai keretek között folyó hitoktatás szervezését, tartalmának meghatározását és felügyeletének ellátását minden nevelési-oktatási intézménytípus (óvoda, iskola, kollégium) esetén az adott egyház és az adott egyház nevében eljáró jogi személy hatáskörébe utalja.”

Az új Nat megnevezi az erkölcsi nevelés és az erkölcsan fejlesztési céljait is az adott műveltségi területeken belül. A következőkben csak azokat a szövegrészeket idézem, amelyek erkölcsi, erkölcsani vonatkozásúak, és segítenek minket abban, hogy konkrét képet kapjunk arról, hogyan hatja át a teljes közoktatási tartalmat az erkölcsi szemlélet, hogyan ad erkölcsi dimenziót a törvényalkotó a tankötelezettség teljes idejére, minden műveltségterületen.

„II.3. A MŰVELTSÉGI TERÜLETEK ANYAGAI

II.3.1. MAGYAR NYELV ÉS IRODALOM

A) ALAPELVEK, CÉLOK

B) FEJLESZTÉSI FELADATOK

A fejlesztési feladatok szerkezete

7. Az ítéldőképesség, az erkölcsi, az esztétikai és a történeti érzék fejlesztése

5–8. évfolyam

1–4. évfolyam

5–6. évfolyam 7–8. évfolyam

9–12. évfolyam

Beszélgetések *a jó és a rossz fogalmának tartalmáról*.

A jó és a rossz, az igazság és az igazságosság: az ítéldőképesség mint cselekedet felismerése mindennapi helyzetekben és különféle műalkotásokban.

A nem saját álláspont megjelenítésének, átélésének képessége.

Mindennapi konfliktusok megjelenítése drámájátekban

A tájékozódás igénye és képessége *erkölcsi* kérdésekben.

Az *igazság* és a nézőpont, a személyes és a közösségi igazság konfliktusának megértése különféle szövegekben.

Az *empátia* fejlesztése különféle dramatikus formák kipróbálása révén (pl.: helyzetgyakorlat).

Igény a társadalmi, közösségi és egyéni konfliktusok hátterének megértésére, a *morális gondolkodásra és ítéletalkotásra*.

C) KÖZMŰVELTSÉGI TARTALMAK

1–4. évfolyam

7. Az *ítéldőképesség, az erkölcsi, az esztétikai és a történeti érzék fejlesztése*

7.2. Hősök, érzelmi tartalmak, *erkölcsi választások*

- konkrét élethelyzetekben érzékletesen meg tapasztalható elemi *erkölcsi fogalmak*, jól megfigyelhető magatartásformák, érzelmek, az életkornak megfelelő erkölcsi választások és értékelésük;

- vélemény megosztása, beszélgetés, vita.

5–8. évfolyam

7. Az *ítéldőképesség, az erkölcsi, az esztétikai és a történeti érzék fejlesztése*

7.1. Hősök, magatartásminták, érzelmi tartalmak,

erkölcsi választások – érzelmek, indulatok, szeretet, együttérzés, segítőkészség, félelem, bizalom, hála.”

Összegzés

A tanulmányban rövid áttekintést kaphattunk arról, hogy a 21. századi magyar társadalom erkölcsi állapota és a társadalompolitikai kontextusban működő intézményesített nevelés, az iskola és az oktatás erkölcsi állapota, a nevelés kudarcai egymással szoros összefüggésben állnak. Láthattuk, hogy több kormányzat törekedett arra már 1998-tól, hogy az erkölcsi jó, és társadalmi, közösségi dimenziójaként a közjó iránti érzékenységet megjelenítse az iskolában azzal a reménnyel, hogy a tankötelezettség végén a tanulók a magánélet, a társadalom konfliktusait morális horizonton érzékelni és kezelni képes fiatalokként lépjenek ki az iskolából. Ezek a kormányzati szándékok, oktatáspolitikai törekvések azonban igen kevés eredményt hoztak. A magyar nemzetről felelősen gondolkodó értelmiségiek közül igen sokan diagnosztizáltak további értékvesztést, „romlott életvilágú” társadalmat. A 2010-ben kormányzati pozícióba került FIDESZ-KDNP ezért az iskolákban az erkölcsi értékek átadását, az etikus döntések meghozatalára való képességek kifejlesztését kívánta középpontba helyezni. Megújította a kötelező iskoláztatás alapdokumentumait, a közoktatási (új nevén: köznevelési) törvényt és a Nemzeti Alaptantervet. A tanulmány igyekezett teljes körűen bemutatni, hogy az új jogszabályok milyen célokat, milyen kötelezettségeket és kereteket fogalmaznak meg az erkölcsi nevelés erősítése tekintetében, ilyen pl. az erkölcsstan tantárgy bevezetése. Felhívja a figyelmet arra is, hogy számos részlet pontosítása még folyamatban van. Így például, jelenleg készülnek az új Nemzeti Alaptantervre épülő kerettantervek, amelyek a tantárgyi tartalmak konkrét leírását adják majd. Ezekhez fognak kapcsolódni a tankönyvek, tanári segédletek fejlesztésének, kiadásának, valamint a tanári továbbképzés formáinak, a pedagógiai módszertan kialakításának, megújításának kérdései, éppúgy, mint a nevelőtestületek pedagógiai programjai, helyi tantervei aktualizálásának feladatai.

Irodalom

Csepeli György: Mit mondana Németh László 2011-ben Szárszón? In Horányi Özséb (szerk.) (2012): SZÁRSZÓ 2011. Kihívások és felelősségek, Budapest, Magyar Pax Romana, Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem.

Kopp Mária: A mai magyar társadalom lelki egészségi állapota. In Horányi Özséb (szerk.) (2012): SZÁRSZÓ 2011. Kihívások és felelősségek, Budapest, Magyar Pax Romana, Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem.

Tölgyessy Péter: A magyar közéleti hisztéria és annak társadalmi okai. In Horányi Özséb (szerk.) (2012): SZÁRSZÓ 2011. Kihívások és felelősségek, Budapest, Magyar Pax Romana, Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem.

1993. évi LXXIX. törvény a közoktatásról.

2011. évi (2011. 12. 19.) CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről.

110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról.

Jegyzetek

- 1 Mivel az intézményes nevelés alapvetően a fiatal felnőttkor eléréséig tart, a kérdés árnyaltabb elemzésére jelen keretek között nincs lehetőség, ugyanúgy, ahogyan a felnőttnevelés kérdéseivel sem tudunk ehelyütt foglalkozni.
- 2 A két évfolyamon tanított, kissé különböző elnevezésű és tartalmú tantárgyat jelen megközelítésben együttesen érintem.
- 3 Katolikus magyar értelmiségi szervezet.

Benkő Tamás